

DOI 10.36074/grail-of-science.19.11.2021.106

ВНЕСОК О. О. БРАУНЕРА У РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

Безлуцька Олена Петрівна

канд. іст. наук, доцент,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін та інноваційної педагогіки

Херсонська державна морська академія, Україна

Анотація. Розглянуто внесок Олександра Олександровича Браунера (1857-1941) у розвиток музейної справи. Встановлено, що наукова діяльність О. О. Браунера пов'язана із зоологічним відділом музею Кримсько-Кавказського горного Клубу, зоологічним музеєм Одеського державного університету, Херсонським краєзнавчим музеєм, Зоологічним сільськогосподарським і чагарниковим музеєм Бесарабського земства, Одеським краєзнавчим музеєм, Одеським історичним музеєм та іншими музейними установами України.

Ключові слова: Браунер, музейна справа, Пачоський, Одеський державний університет, Остерман.

Становлення музейної справи на півдні України не можливо уявити без постаті Олександра Олександровича Браунера (1857 – 1941) – статиста, а згодом управляючого Херсонським земським банком; директора Земського Банку Херсонської губернії; викладача Одеського сільськогосподарського інституту, Одеського інституту народної освіти та Одеського державного університету; завідувача науковою частиною зоологічного відділу науково-степової станції при Державному заповіднику імені Раковського (Асканія-Нова); заступника директора з наукової частини в репродукторі сірої української худоби; заступника завідувача зоопарком Асканія-Нова; очільника Одеської крайової інспекції з охорони природи; спеціаліста з тваринництва Одеської крайової сільськогосподарської станції.

Життя на наукова діяльність О. О. Браунера у різні роки ставали предметом досліджень В. Асламова, Т. Богачик, О. Бондарь, Т. Гребінник, І. Доценка, В. Дьякова, О. Кошелева, Н. Капустіної, Т. Мазурмовича, І. Пузанова, В. Савчука, Л. Чорної та ін.

Метою даного доробку є аналіз внеску О. О. Браунера у розвиток музейної справи.

Як музейник О. О. Браунер реалізував себе на посаді завідувача відділом зоології Музею Кримсько-Кавказського горного Клубу, а також консультанта, а згодом завідувача зоологічного музею Одеського державного університету. Проте задовго до цього вчений зробив вагомий внесок у процес формування колекцій багатьох музеїв.

Перебуваючи на посаді Голови Херсонського Відділення Селянського Поземельного Банку О. О. Браунер знайомиться з Йосипом Конрадовичем Пачоським, який у 1899 році перетворив ентомологічний кабінет Херсонської губернської управи на природничо-історичний музей. Вчені постійно обмінювалися інформацією щодо новин в різних галузях природничих наук, дарували один одному книги та обмінювалися колекціями. Багато років поспіль О. О. Браунер вивчав колекції Херсонського краєзнавчого музею, на це щороку у своїх звітах вказував Й. К. Пачоський. Крім того, у 1902 р. О. О. Браунер передав завідувачу Херсонського природничо-історичного музею, колекцію чучел птахів і ссавців зібрану у Херсонському повіті. А на прохання Віктора Івановича Гошкевича, хранителя міського музею старожитностей Херсонського краю, О. О. Браунер проводив вимірювання кісток коней, що були знайдені під час археологічних розкопок [1].

Навесні 1914 року О. О. Браунер зі своєю дружиною, Ольгою Петрівною, досліджував Тарханкутський півострів в околицях Ак-Мечеті. Зібраний гербарій місцевої флори О. О. Браунер передав для обробки Й. К. Пачоському. Серед шестидесяти шести видів рослин, які налічував гербарій, Йосип Конрадович виявив нову форму, яку виділив у підвид *Stipa lessingiana* Trin. et Rupz. subsp. *brauneri* mini. У сучасній ботанічній номенклатурі так називається ковила Браунера – *Stipa brauneri* (Pach.) Klok. У 1916 році в Записках Кримського товариства природознавців та любителів природи Йосип Конрадович опублікував окрему працю – «Список растений собранных А. А. Браунером на Тарханкутском полуострове в Крыму» [2].

На згадку про видатного вченого у фондах відділу природи Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігаються колекції, праці, статті та визначники О. О. Браунера.

Дружні стосунки мав О. О. Браунер із Францом Францовичем та Альбіною Йосипівною Остерманами. Ф. Ф. Остерман був першим хранителем та препаратором Зоологічного сільськогосподарського і чагарникового музею Бессарабського земства (сьогодні Національний музей етнографії та природознавства, Кишинів). За 15 років своєї роботи в музеї Ф. Ф. Остерман дослідив майже всю територію Бессарабії, зібрав значний зоологічний матеріал та зробив досить цінні спостереження про розповсюдження, характерне перебування і розмноження різних видів фауни, у тому числі й самих рідкісних. О. О. Браунер досить часто користувався колекціями зібраними подружжям Остерман при підготовці своїх наукових праць, зокрема: «Гады Бессарабии», «Заметки об эскурсиях в Бессарабии в 1907 г.», «О летучих мышах Бессарабии и Подолии», «О хорьках Бессарабии», «О вредных и полезных птицах Бессарабской губернии» та ін. У 1913 році О. О. Браунер зробив бібліографічний опис доробку А. Й. Остарман «Объяснительный каталог зоологического, сельскохозяйственного и кустарного музея».

Про інтерес О. О. Браунера до музейної справи свідчить видана ним у 1915 році замітка «Екатеринославский областной музей имени А. Н. Поля». У зазначеному доробку вчений описує свої враження від відвідин музею очолюваного Дмитром Івановичем Яворницьким, а особливу увагу приділяє природничо-історичному відділу, яким опікувався Микола Іванович

Подосинников. О. О. Браунер звертає увагу на проблеми відділу – досить мале приміщення та його здобутки – колекція місцевої фауни з досить рідкісними екземплярами (видра, хохуля та перегузня) [3].

Наприкінці 30-х рр. ХХ століття Одеський краєзнавчий музей, що розміщувався в центрі Одеси в будівлі колишньої синагоги, звертався до О. О. Браунера з проханням привести до ладу зробити каталог зоологічних колекцій. Вчений із задоволенням виконав замовлення та зробив докладний опис зоологічних експонатів [4]. Результатом цієї роботи став рукопис «Описание млекопитающих и птиц Одесского областного естественно-исторического музея», що так і не був опублікований за життя вченого і тривалий час був невідомим науковому загалу. Праця повинна була стати путівником для музею або пояснювальним каталогом музейного зібрання. Рукопис тривалий час зберігався на кафедрі зоології біологічного факультету Одеського університету та був надрукований в «Известиях музейного фонда им. А. А. Браунера» лише у 2016 році.

Праця налічує 85 сторінок друкованого тексту. В заголовку перераховано види тварин, що були представлені в музеї. Всього 187 видів птахів і 50 видів ссавців, серед яких не лише ті, що зустрічаються на території України, але й екзотичні, такі як страус, пінгвін, нанду, білий ведмідь, соболь, тигр, леопард, барс, альпійський козерог, північний олень, аргалі, серна, сайга, індійський слон, що завезені з інших країн. По кожному з видів назви наведено трьома мовами: латинською, українською та російською. Крім того, вказано розповсюдження, особливості біології, господарське значення (промисловий, шкідливий, корисний), а також подано інформацію про методи боротьби зі шкідниками сільського господарства – ссавцями та птахами. Деякі види описані досить докладно, що може бути корисним для сучасних дослідників [4].

Із великим інтересом О. О. Браунер приймав участь в археологічних розкопках, організованих Одеським історичним музеєм в районі Куяльника-Усатово та інших районах Одеської області. Під час експедиції вчений провів ряд цінних досліджень остеологічного матеріалу, що відносився до домашніх тварин, знайдених на розкопках. Нажаль, рукопис праці О. О. Браунера присвячений результатам археологічної експедиції не зберігся [5].

З 1939 року, після повернення до Одеського університету, О. О. Браунер сконцентрував свою роботу на приведенні до ладу зоологічного музею університету, який згодом став одним із найвідоміших у країні. Разом з фурканткою кафедри зоології хребетних тварин Ніною Сергіївною Шульгіною він проводив систематизацію колекцій безхребетних тварин (павуків, комах) та хребетних (риб, амфібій, рептилій, птахів та ссавців); у співпраці з завідувачем музею С. Б. Грінбартом, заступником завідувача М. М. Жуковим, старшим лаборантом І. О. Генесіним, розширено фонди музею (кількість експонатів досягла 10 тисяч); створено три частини експозиції: «Царство тварин СРСР та інших країн»; «Походження людини»; «Історія мікроскопа»; переобладнано та доповнено багатьма новими експонатами іхтіологічний розділ [5].

З січня 1941 року О. О. Браунер очолив зоологічний музей Одеського університету де і пропрацював до кінця своїх днів. Еталоном знання видів місцевої фауни степової України та своїм вчителем у музейній справі, називала

Олександра Олександровича Лариса Єфимівна Бешевлі, що з 9 грудня 1944 року очолила зоологічний музей Одеського державного університету. Саме від О. О. Браунера вона дізналася про різні форми та тонкощі музейної роботи, завдяки вченому оволоділа багатьма корисними практичними навичками, особливо щодо виготовлення музейних експонатів [6].

Сам О. О. Браунер так писав про музей: «Как ни различны музеи по типам, задачам и деятельности, но все их лекции и чтения преследуют одну без исключения цель – воспитание и образование непосвященных. ... Он (музей) скромно посвящает себя служению делу народного воспитания и народного образования» [7].

О. О. Браунер був визнаним колектором. У 1939 році його наукова колекція нараховувала 1500 тушок, 1000 черепів та скелетів ссавців, 2000 тушок птахів, 1400 вологих препаратів рептилій та амфібій [8]. Ящики з комахами, черепи, шкірки, мокрі препарати, якими був заставлений весь підвальний поверх будинку на Дігтярній вулиці, де проживав О. О. Браунер, були частково передані до Зоологічного музею академії наук колишньої УРСР, а частково залишилися на кафедрі зоології Сільськогосподарського інституту.

Колекції, зібрані видатним вченим і сьогодні можна побачити у багатьох музеях України: природничому відділі Херсонського краєзнавчого музею, Музеї природи Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Національному науково-природничому музеї НАН України, Центральному музеї Тавриди, та зоологічному музеї Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Так, у 1902 році О. О. Браунер передав Херсонському природничо-історичному музею колекцію чучел ссавців і птахів, зібраних у Херсонському повіті. В Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна зберігається краніологічна колекція О. О. Браунера, передана вченим ще на початку 1941 року на прохання професора Іллі Михайловича Полякова.

Так, у фондах Національного науково-природничого музею НАН України зберігаються теріологічні (1289 екземплярів), герпетологічні (1623 екземпляри), батрахологічні (813 екземплярів) та орнітологічні (546 екземплярів) колекційні збори О.О. Браунера (до цього числа не включено екземпляри без етикеток, а також екземпляри, передані вченому іншими дослідниками та любителями природи). У свою чергу, в архіві відділу палеонтології Національного науково-природничого музею НАН України були знайдені два зошити рукопису та авторська машинописна копія їх вмісту датовані 1939 роком. У цих доробках О. О. Браунер тезово описує концепцію «музею історії домашніх тварин у зв'язку з історією культури» [9]. Назви концепцій рукописного та друкованого варіантів дещо відрізняються, однак суть роботи та її значення залишаються незмінними.

З рукопису бачимо, що О. О. Браунер пропонував розгорнути два музеї: четвертинного періоду та домашніх тварин. Однак, у зазначеному доробку представив лише концепцію Музею домашніх тварин.

Розроблена О. О. Браунером концепція нового музею є досить ґрунтовною та новаторською на час свого створення. Нажаль, концепція була незавершеною (останні пункти тексту залишилися недописаними). Незважаючи на свою незавершеність, ця праця О. О. Браунера мала велике

практичне значення. Деякі дослідники вважають, що при побудові експозиції малого ("плейстоценового") залу палеонтологічного музею ННПМ НАН України, а саме при створенні п'яти вітрин, які демонструють етапи одомашнення різних видів тварин, за основу була взята вказана праця О. О. Браунера.

Таким чином, О. О. Браунер зробив вагомий внесок у розвиток музейної справи України. Саме з музеєм пов'язане і зараз ім'я Олександра Олександровича Браунера. Так, 7 червня 1991 року була зареєстрована суспільна благодійна організація «Музейний фонд імені О. О. Браунера». У 1997 році Музейний фонд виступив організатором наукової конференції присвяченої 140-річчю від дня народження видатного вченого. З цього часу стало традицією проводити «Читання пам'яті О. О. Браунера» через кожні три роки. У 2003 році було засновано «Вісті Музейного фонду ім. О. О. Браунера».

Список використаних джерел:

- [1] Борейко, В. Е. (1998) *Дон-Кихоты. История. Люди. Заповедники* (с. 22–30) М. : Логата.
- [2] Пачоский, И. К. (1915) Список растений, собранных А. А. Браунером на Тарханкутском полуострове в Крыму. *Записки Крымского общества естествоиспытателей и любителей природы*, (5), 148–151.
- [3] Браунер, О. О. (1915) Екатеринбургский музей имени А. Н. Поля. *Школьные экскурсии и школьный музей*, (4), 12–13.
- [4] Браунер, О. О. (2016) Описание млекопитающих и птиц Одесского областного естественно-исторического музея. *Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера*, (8 (1)), 26–29.
- [5] Дьяков, В. А. (1997) Об А. А. Браунере и по его следам. *Памяти профессора Александра Александровича Браунера*, (с. 6–12). Одесса : Астропринт.
- [6] Андриевский, А. М. (2011) Воспоминания о Ларисе Ефимовне Бешевли. *Известия Музейного Фонда им. А. А. Браунера : науч. журн. Музейный фонд им. А. А. Браунера.*, (8 (1)), 7–11.
- [7] Косенко, Н. В., Кузнецов В. А. (1997) Компоненты педагогического мастерства профессора А. А. Браунера. *Памяти профессора Александра Александровича Браунера*, (с. 83–87). Одесса : Астропринт.
- [8] Пузанов, И. И. (1960) Александр Александрович Браунер. Жизнь и научная деятельность. *Труды Ин-та истории естествознания и техники АН СССР*. (32 (7)), 309–371.
- [9] Червоненко, О., Яненко В. & Ковальчук О. (2018) Наукова концепція «Музей історії домашніх тварин у зв'язку з історією культури» Олександра Браунера. *Питання історії науки і техніки*, (2), 73–79.